

IV

Збоку дивлячись, подумаш, що філософ бог зна який пан, — і через губу не плюне; а в класі, то й на колінах стоїть, і не знати, що з ним уряд витворяє. Найгірше гонять за люльку: вже як спіймуть, що куриє, то наберешся! А курять мало не всі. І Антосьо не куриє, а жер її. Ще ж поки капшука від Галі не мав, то хоч у класі не куриє, а тепер і в класі почав: ні на минутку не міг розлучитись з дорогим подарком, а через те й з люлькою. На станції ж мав з довгим цибухом, що як сидить за столом, то вона йому аж серед хати кільця пускає; а в клас носив таку цупечку, що з кулака тільки пипка виходить, аби в губу взяти. І смокче, бувало, сам, присівши до груби, й других частує, поставивши в сінях на варті одного, щоб дав гасло, як ітиме інспектор. Філософія в цім ділі тільки сміливості додала Антосьові. Тепер Антосьо вже жив сам собі, — вчив дітей у одного підпанка. Дзигарів у його кат-має, то вгадує було пору по прохожих: як ідуть семінаристи в клас, то й йому пора. Як же йдуть городяни та бурса, то ще рано; як ідуть з Польських Фільварків, то вже пізно; а саме пора, як ідуть з Палестини. Оттак, було, розпізнає собі Антосьо й, аби встав, чи протре очі, чи ні, зараз до вікна. І оце так зробив. Та дивиться, а улицею тільки їмосці та єгомосці, а семінарста й зазором не видати. Вчора в гостині був, грали, сидів допізна там, а то ще й дома довго не міг заснути; то подумав, що заспав, і аж в душі йому похолонуло: — ото, думає собі, наробив! — і хапаючись, невмиваний, одягнувся, забрав записки та й шурнув до класа, навіть не покуриє. Мете хлопець, аж підскакує, щоб хутче було, та оглядається, мов крадеться від собак; прийшов під класи — тихо! — Ото! — думає, — вже й професор у класі... Поправився під дверми. подивився крізь двері в дірочку — нікого не видко; ще раз подивився — не видко. Тоді оглянувся, чи нема інспектора, й взявся за ручку, щоб двері відчинити, й разом серце так занило, наче хто тонкою ниткою перев'язав або волосінню. Та виявилось, що ще рано: в класі ні душі живої.

— Ф-ф-ф! — подув Антосьо, наче страх видував, склав все на парту, а патристику взяв, і крісло з-за стола, поклав його боком перед грубою, перед вогнем — бо ще топилося, — сів та й почав товкти отців четвертого століття. А в грубі жар-жар, аж любо оком зглянути: то сам вугіль щирозлотий міниться, вишкиряється, моргає, як кролик вусами; то синій полумінь червонястий біга, хлипа, никає по грубці; то підскачить, то присяде, то знов вигулькне, й знов нема — точка в точку, як дитина в траві, лиш не чути «куку». А тепло аж проситься в душу — тим щиріше, що вікна геть позамуровувало.

Товче хлопець і люлечку вийма з-за халяви; продув, набив, поклав жарину та й пихкає та все товче, аж лунає. Зачитавшись, закуриє та на вогонь задивившись, і не почув неборак, як двері відчинились. Аж тоді підвів голову, як хтось взяв за плечі ззаду й заговорив разом:

— Цссс! светик ты мой! что ты это делаешь?

І цього задосить, щоб пізнати, що то інспектор. Антосьо хотів піднятись, та той каже: — Сиди, сиди! продолжай!

Опустивсь Любораченко на кріселко і сам не знає, що з ним діється, тільки серце як не вискочить.

— Что ж ты сидишь? кури! — каже інспектор. — Я увижу, как ты наострился. — І очі йому світяться несказанною радістю. Нічого робити! Антосьо й почав, як кашина, що торкнули, й смокче, хоч воно вже й не до смаку йому було.

— Хорошо! Хорошо! — каже інспектор, — а как тебя звать?

— Люборацький, — каже Антосьо.

Не знаю, як де, а в Кам'янці кого спіймають, що курить в класі, то зазначають покуту: десять день стояти на колінах в бурсацькій «столовій». Є такі, що й стають; та чи не більше тих, що не послухають. Цих уже сключають, коли сам не подається, щоб виключили. Антосьо був з цих

других, і інспектор знав це від наушників, то й каже:

— Ну, светик мой! порхнешь же ты у меня, как воробей из гнёздышка. Уж ты мне вот здесь сидишь, — показав на потилицю.

Змовчав Антосьо, а інспектор хотів вихопити люльку з рук, та хлопець постерігся, і він лапнув за голу руку; бо люлька попередю опинилась на жару і вже сама курилась, — а була пенькова.

— Что ты! что ты! — почав інспектор і сам не знав, що робити за таку штуку, та й крикнув: — стой здесь на коленях! — Як сидів Антосьо перед грубою, так і опустився на коліна, а інспектор засичав, як гадина в гною, та й повіявся з класа, тільки поспитав, чи він Антоній Люборацький. Вже й у клас посходились, та не один і собі до грубки просивсь; а Антосьо все сидів на старім місці, де й на колінах стояв.

— А, сучий би тобі син! — каже далі сам до себе. — отже пропаду! га! — І треба було курити? лучче б до класа не прийшов, або хоч спізнився, аніж мав з люлькою попастись. Та ще й люлька пропала!

Другий на його місці пішов би, попросив, то покуту й зменшили б, бо там люблять тих, що кланяються; а Антосьо сидить, журиться. Може й він пішов би, та сміливості не ставало. До того ще вчора тільки на вечорині у пана балакав з гімназистом про їх життя і бодай носом зачув, що є в світі воля і щось луччого за семінарське життя.

«Добре він казав, — подумав Антосьо, — що ми раби; в ярмі ходимо і не знаєм, що й без ярма можна... Чому я не родивсь чим другим, а поповичем? чому мене не віддали куди інше, а в цю прокляту свинарню, під цих живоїдів?.. О, боже-боже! Що тут робити, що чинити? чи йти проситись, чи подаватись, щоб виключили?»

І тепер на Поділллю і юнкерів попами ставлять, що семінарія ген-ген скільки літ сягає, відколи стоїть; а тоді — аби вмів читати та співати, та сяк-так підкурмегатись, та щоб церковний устав знав, то й святити на попа. То Антосьо й подумав собі: найлучче — подам прошення, щоб увільнили та й піду в попи. Овва! мені ще й лучче, бо там моя Галочка виглядає мене, — і почав шептати свою молитву. Як вбігає один в клас: — інспектор! — гукнув і побіг на місце. Затупотіли всі, як овечки, і Антосьо схопивсь, стукнув дверцями, турнув кріселко, аж покабутало, і каже: — мав би поспитати за мене, кажіть, браття, що ще не було. — Сам сховавсь під парту.

Відчинив інспектор двері, постояв, засичав і двері зачинив. Все заворушилось, і Антосьо виліз з-під парти, червоний, аж посинів: — а де він? — питає. — Один нишком відхилив двері, подививсь одним оком, потім голову висунув, далі й ввесь хотів висунутись, та й хіп назад: — «цсс! на вловах!»

Там два доми підряд: в однім класи, а в другім інспектор живе тощо. Між цими домами вузенький прохід, що тільки проїхати. На вулицю тут брама, та вона все зачинена стоїть, тільки дверці відчиняються. Другого проходу нема, то всі семінаристи та ще й поодинці, лазили в ці двері. Інспектор, було, тут ходить то взад, то вперед і ловить, хто спізниться до класа, записує й покуту завдає. Ці штуки інспекторські семінарія зве вловами — «на влови ходить». І оце інспектор тут походжав, що той каже: « на вловах».

Згляньте на семінарста! Замліле-заплісніле, на людей позира, як дичак який; і життя йому не життя, а нудьга, скорбота. Підіть же де треба вимотатись, то такого тумана впре, що й наймудрішого німця одурить, — і то не думаючи, не гадаючи! От і Антосьо, поки не сказали, що інспектор на вловах, сидів як зварений; а як почув, то наче в його другий дух вступив: зараз же шапку в руки й каже:

— Мав би хто поспитати, кажіть, браття, що ще не прийшов.

— Не будеш хіба? — питають.

— Ні, буду! тільки треба на часинку тут до одного знакового.

— А інспектор?

— Я крізь реторику.

Семинарія тилом виходить в цвинтар до собора. Тут само собою семінарської сторожі й зазору нема; то хто хоче втікати, йдуть в реторику та крізь вікно й махають. Так зробив і Антосьо, та ще попереду позичив бурноса у одного ретора, йому ж оставив шинелю, а мав її синю. Ретор же мав оставатися в класі, то й каже: — беріть мій, бо я однак не піду на обід.

Подякувавши, поліз Антосьо крізь вікно. Побачивши себе за семінарією, вільніше дихнув, зробив ступнів з десять, а там брама з цвинтаря й за брамою купу снігу намело. От і пішов він за браму та так натирає чуба снігом, так натирає. Натер аж капає, причесався і пішов на вулицю. Та не йде куди, а кругом повз семінарію і в клас. Став коло фірточки, подививсь і сховавсь назад та й киває на тих, що ще тільки в клас тягли — дає знати, що інспектор на влогах. Через минутку, виждавши, як інспектор сюди тилом обернувся, Антосьо шурнув у фірточку та навшпиньки, тихенько побрів уперед; як зрівнявсь з сінцями, то так і полопотів...

— Стой! стой! стой! погоди! — закричав інспектор. Антосьо й став, шапку зняв.

— Ступай сюди! — гукнув інспектор. Антосьо й прийшов; чуб йому мокрий, аж по лиці тече, наче тільки що вмивався.

— Цсс, — каже інспектор. — Только что из-за туалета!

— Виноват, — озвався Антосьо, — заспав. А в душі йому, як в Камчатці, аж дрижки скачуть.

— А как тебя звать? — питає інспектор, уже наготовивши «книгу живота», себто те шпаргалля, куди помічав, кого де зловить. Так звали й семінаристи. В семінарії класовиків чимало, то інспектор мало кого зна, і кожного питає: «а как звут?» Хіба вже на словах з ким добре познайомиться.

— Люборацький, — каже Антосьо.

— Антоний? — пита інспектор, докопавшись до його.

— Антоний, — каже цей.

— Э-ге-ге! — заговорив далі інспектор, — да ты сегодня трубку курил в классе?

— Я? — каже Антосьо, мовби здивувавшись, — трубку курил? да еще в классе?.. Вы же сами изволили заметить, что я только из-за туалета. Я только в класс иду, — каже далі, стенувши плечима, — а здесь уж курил! Это верно кто-либо другой...

— Постой здесь, — каже інспектор, а сам пішов у філософію і питає: — был Люборацкий в классе?

— Нет! — кажуть йому. З там і вернувся, тільки спльовує з серця, що такий звірок з-під носа умкнув.

— Ступай! — каже далі Антосьові, — постоишь там у порога.

— Постоятъ-то я постою, озвався Антосьо, — но вытрите, что будто я трубку курил...

— Ну уж! — заговорив інспектор, витираючи, що знав в «книзі живота», — ну уж! поймаю я в свои руки эту синюю шинель! — Не спіймаєш! — дума собі Антосьо; а інспектор каже йому: — ступай!

Поклонивсь хлопець і пішов, думаючи: — чорта із'їси, що я тобі й коло порога постою! З цим увійшов і в клас.

— Що ти там так довго розмовляв з інспектором? — питають його.

— То він розпитувався, де я був, — каже Антосьо, — а я кажу, що в такого-то пана генерала.

Він не вірив, а я доказував.

— Чого ж він приходив питаться, чи ти був у класі?

— Так собі, — каже Антосьо.

— Як то так собі?

— То... — хотів щось збрехати Антосьо, та прийшов професор.

На переміні допитувались браття, чи він же знайомий з тим генералом.

— А як же, — каже Антосьо. — От такий-то граф мене рекомендував.

— Бреши лучче!

— Не вашого роду, — каже, — щоб брехав. А не вірите, то й не силую; мені все одно. — І почав учитись.

— Що за диво оцей Люборацький, — думали собі його соучні. — З ким не зарви, все знайомий, все дружить; а тобі хоч би з собакою якою подружитись, так і то не вдасться. Тьху! чорт його зна! А такий же семінарист, як і кожен... — Другі думали: та й гладко ж бреше! — а проте й цим задрісне було, що в Антося стільки знайомих.

Як виходили з класа, інспектор на дверях стояв, виглядав синьої шинелі, та всякі були, а синьої нема. Антосьо ж ще на переміні казав тому не виходити, поки він бурноса не віддасть; і як виходили з класа, то пройшов мимо інспектора в бурносі, а опісля подав йому крізь вікно.

Відоме діло, що синій шинелі не їсти було хліба після цієї штуки. І не їла вона його: Антосьо, взявши її крізь вікно, пішов улицями та проулками, та на тандиту; додав скільки карбованців і взяв шинелю на славу.

Отак Антосьо ману пускав і камбраттям, і перед урядом, і по селах. Камбраття дивувались, яким побитом він всюди втреться; начальство хропло, пазурі гострило, та не могло нічого вдіяти, бо не вловить; панотці тільки поцмокували: — От дав бог дитину! От дав бог зятя!.. — І звернули до його за проповідями: — вже будьте ласкаві! — просять. — не відкажіться. А я вам гостинчика привезу й могоричу поставлю; на таку-то неділю мені «слово» напишіть. Я й сам міг би, — каже, — та часу нема, ні чорнила; до того таки хіба квиток пишучи до шинкаря, щоб дав горілки на борг, держиш перо в руках, то забув до тристенного, як і сидати за проповідь. То будьте ласкаві!..

— С моим большим удовольствием! — відкаже Антосьо. — Навіть без гостинця.

— То де вже без гостинця! — озветься панотець, — коли хочеш алілуї, то руку вгобзи.

Засміється Антосьо: «го-го-го!» Засміється панотець: «га-га-га!». Як де, то й паніматка підсобля: «ги-ги-ги!». Часом то й панянки: «гм-гм!» І панотець, як у гору впреться, а Антосьо й сяде за роботу, а як коли, то й підсяде до якого з умілих; — напишіть, — попросить, — слово, чи бесіду, чи що, будь ласка! Тут один панотець, добряча душа, просив. І сам, — каже, — і міг би, та часу немає. Будь ласка, напишіть! А я вже могоричу за те на славу!

— Добре! — озветься той. — А ви ж мене возьмете туди з собою?

— С моим большим удовольствием! — відкаже Антосьо. — Я сам хотів не раз уже вас просити, щоб — не угодно ли; та якось то часу не було зайти, бо так коні пришлють, що не встигнеш; або духу не ставало — ану ж, думаю, ще й налає!

— Та за що тут ляяти? Хіба я з тих, що й алгебру вчать? Ні, брате, я не з тих, щоб гриз книжку, як заєць щепи.

Засяде сей на скільки ночів; Антосьо купить свічок, поставить для духу з півока; й проповідь як виросла.

— Ану, горобчику, переписіть мені оцю штучку, — попросить тоді Антосьо якого ретора. — Я вам тютюну за те.

— А дасте ж? — питає ретор.

— Чому ж би я не дав? — озветься Антосьо. І прийде ретор, пише. Антосьо йому поставить тютюн з коробкою, булку, ковбасу, й на кінці дасть цілого півфунта тютюну, та ше й попросить послухати, як гратимуть.

— Спасибі! — відкаже ретор, позираючи на заробіток. — Як буде треба, то й ще кажіть. — І піде, думаючи: — Ото наслухоюсь музиків!

І всі спокійні: Антосьо чи сяк, чи так, а встатчився в слові; панотець має проповідь, ретор —

тютюн, а богослов, що писав, учти жде й діждеться. А там ще й на празник абощо заgrimить з Антосьом в гості на село. І не нарозказується опісля, які дива там бачив; а панянок яких! чудо-пречудо! Як балака, то наче бісером сипле; співа, як соловейко; хороша, як схід сонця, а добра-добра, як янгол!

— А все-таки нема луччої, ні кращої, як моя Галя! — подума собі Антосьо. — О! моя голубочко! — каже сам до себе, мовби це її голубить...

Невиданське діло, щоб семінарист так довго не забував коханої! І Антосьо само-собою забув би її й тепер, як в реториці забув, якби не надало йому оту молитву видумати: молившись, щораз згадував дівчину і дав серцю волю, — то закохання росло та й росло й годі не знало. Далі спіймав він угрина з картинками й знайшов таку панянку, як Галя — точка в точку, тільки не так убрана. От і купив він її і оправив, і повісив над кроваттю та й лежить, було, дивиться, аж забудеться. Ніхто з камбряття й не завважав, бо Антосьо сам жив; а хто був вхожий до його, то не здогадувався, що воно значить, що Антосьо дивиться-дивиться на картину й кинеться цілувати. А він витер німецький підпис і підписав: «Галя», та й милувався. А ще був тільки філософ. Та не вік дівці дівувати, — пора й перестати, і Антосьові не вік вікувати в філософії.